

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

$$\left(\frac{T_1}{T_2}\right)^2 = \left(\frac{a_1}{a_2}\right)^3$$

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 1-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

OpenAIRE

Academic
Resource
Index
ResearchBib

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

Farg‘ona-Toshkent “Ushshoq” namunalari ijro talqinlarining qiyosiy-badiiy tahlili

Axmedova Muxlisa Alijon qizi

Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti,
an’anaviy xonandalik yo‘nalishi 2- bosqich magistranti

mashraboova02@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek maqom ijrochiligidan eng murakkab va mashhur namunalari hisoblangan Farg‘ona-Toshkent “Ushshoq” yo‘llarining musiqiy va uslubiy xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotda Mulla To‘ychi Toshmuhammedov, Sodirxon hofiz va Rasulqori Mamadaliyev kabi yirik ustoz san’atkorlar talqinlaridagi melodik farqlar, vokal artikulyatsiyasi va hududiy o‘ziga xosliklar qiyosiy tahlil qilingan. Maqola maqom variantlilik va ijro mahoratini o‘rganuvchi tadqiqotchilar uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: Maqom, Ushshoq, Farg‘ona-Toshkent yo‘llari, talqin, variantlilik, vokal artikulyatsiyasi, nola, qochirim, avj

O‘zbek mumtoz musiqasining yirik turkumlari orasida “Ushshoq” namunalari o‘zining ko‘p qirrali ijro yo‘llari va falsafiy-estetik mazmuni bilan markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Musiqashunoslik nuqtayi nazaridan “Ushshoq” tushunchasi ham maqom, ham muayyan bir sho‘ba, ham mustaqil ashula yo‘llari majmuasi sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllangan Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari doirasidagi “Ushshoq” variantlari o‘zining “xonandabop” tabiati hamda murakkab kulminatsion jarayonlari bilan ajralib turadi. Ushbu asarlar majmuasini yagona Rast maqomi lad tizimi va undagi beshinchi parda (kvinta)ning tayanch nuqtasi bo‘lishi birlashtirib turadi. Biroq, har bir mintaqaviy ijro maktabi ushbu asosiy melodik karkasni (o‘zakni) o‘zining estetik qarashlari asosida transformatsiyaga uchratgan.

Toshkent ijro maktabining yirik namoyandasi Mulla To‘ychi Toshmuhammedov talqinidagi “Ushshoq” (Toshkent Ushshog‘i) namunasi o‘zining metroritmik barqarorligi va akademik bosiqiligi bilan xarakterlanadi. Ushbu talqinda musiqiy dramaturgiya “Daromad” qismidanoq ma’lum bir tartibga solingan bo‘lib, xonanda vokal artikulyatsiyasida har bir bo‘g‘inni aruz vaznining (ko‘pincha Ramali musamman yoki Hazaji musamman) talablariga mos ravishda, o‘ta aniqlik bilan talaffuz etadi. Musiqiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Toshkent yo‘nalishida melodik chiziq pog‘onama-pog‘ona yuqorilash (gradatsiyali) prinsipiga asoslanadi. Bu yerda “Miyonxat” va “Dunasr” bo‘limlari avjga tayyorgarlik vazifasini o‘taydi va xonandadan ovoz registrlarini silliq almashlab borishni talab qiladi. Mulla To‘ychi uslubida “Ushshoq”ning ichki lirikasi ochiq emotsionallik bilan emas, balki chuqur intellektual mushohada va tovushlarning "tozaligi" (chistota) orqali ochib beriladi.

Bundan tubdan farq qiluvchi yondashuvni Fargʻona vodiysi ijro maktabi vakillarida kuzatish mumkin. Xususan, Sodirxon hofiz Bobosharifov talqinidagi “Ushshoq” (Sodirxon Ushshogʻi) asari maqom va xalqona ashula uslublarning sintezi sifatida namoyon boʻladi. Bu variantda asarning surʼati (temp) nisbatan joʻshqinroq boʻlib, xonandaning ochiq, erkun va yuqori registrli ovoz imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalaniladi. Strukturaviy jihatdan Sodirxon yoʻli koʻproq dinamik koʻtarilishlarga (kreshendo) boy boʻlib, avj qismida ***“Avji Turk”***ning eng yuqori pardalarida oʻziga xos vokal "oʻyinlari" (melizmalar) qoʻllaniladi. Sodirxon hofiz uslubida cholgʻu joʻrligi (asosan tanbur va gʻijjak) xonanda ovozi bilan uzviy muloqotga kirishadi: cholgʻular xonandaning har bir nola va qochirimini takrorlash orqali asarning polifonik boyligini taʼminlaydi.

Oʻzbekiston xalq hofizi Rasulqori Mamadaliyev ijrosi esa “Ushshoq”ning lirik-falsafiy choʻqqisini tashkil etadi. Uning talqinida Fargʻona-Toshkent yoʻllarining eng sara elementlari jamlangan. Rasulqori uslubining oʻziga xosligi — bu intonatsiyaning oʻta "shirador"ligi va mikrotonal (yarim pardadan ham kichik boʻlgan) nolalarning oʻrinli qoʻllanilishidir. Musiqiy tahlil shuni koʻrsatadiki, bu variantda asarning “Namudi Ushshoq” qismi boshqa variantlarga qaraganda kengroq talqin qilinadi va bu orqali asarning badiiy taʼsir kuchi ortadi. Xonanda ovozi va cholgʻu asbobining tembrlari shunchalik qovushib ketadiki, natijada maqom asari bir butun akustik oqimga aylanadi. Rasulqori Mamadaliyev talqinida “Ushshoq”ning emotsional koʻlami oʻta keng boʻlib, u tinglovchini mahzunlikdan shukuhli koʻtarinkilikka qadar yetaklaydi.

Qiyosiy oʻrganishlar natijasida Fargʻona-Toshkent “Ushshoq”lari oʻrtasidagi tafovutlar quyidagi ilmiy xulosalarga asos boʻladi:

1. Intonatsion transformatsiya: Toshkent yoʻlida intervallar nisbati qatʼiy diatoniya qoidalariga boʻysunsa, Fargʻona yoʻnalishida xromatik oʻzgarishlar va nolalar orqali interval tuzilishi elastik (yumshoq) xarakter oladi.
2. Strukturaviy nisbatlar: Toshkent variantlarida kompozitsion muvozanat ustuvor boʻlsa, Vodiy variantlarida avj va kulminatsiya jarayoni asarning asosiy mazmuniy markaziga aylanadi
3. Vokal metodikasi: Toshkent maktabi koʻproq "nuqsonlardan xoli", sof ijroga (akademizm) intilsa, Fargʻona maktabi "ijrochi subyektivizmi"ga va hissiy portlashlarga keng yoʻl beradi.

Fargʻona-Toshkent “Ushshoq”lari tahlilida asarning shakliy kompozitsiyasi va tanlangan sheʼriy matn munosabatiga alohida toʻxtalib oʻtish joiz. Maʼlumki, bu yoʻnalishdagi “Ushshoq”lar koʻpincha Navoiy, Fuzuliy, Miskin va Haziniy gʻazallari bilan kuylanadi. Musiqiy tahlillar shuni koʻrsatadiki, gʻazalning har bir bayti maqom strukturasidagi muayyan boʻlimlarga (daromad, miyonxat, avj) mantiqan bogʻlangan. Masalan, gʻazalning dastlabki baytlari asarning quyi pardalarida bayon etilsa, shoirning "tahallusi" keladigan yakuniy baytlar koʻpincha

asarning eng yuqori nuqtasi — avj qismlarida ijro etiladi. Bu esa musiqiy dramaturgiya bilan adabiy matn oʻrtasidagi simmetrik bogʻliqlikni taʼminlaydi.

Bundan tashqari, Fargʻona-Toshkent ijro uslubining oʻziga xos mezonlaridan biri — bu “nafas madaniyati” va “tovush tebranishlari” (vibrato) ustida ishlash mahoratidir. Toshkent maktabida nafasni taqsimlash koʻproq vazminlikka asoslangan boʻlsa, Vodiy xonandalik maktabida (masalan, Joʻraxon Sultonov talqinida) “katta ashula” yoʻllariga xos boʻlgan kuchli nafas va baland pardalardagi ochiq, joʻshqin va uzoq davom etuvchi nola uslublari ustuvorlik qiladi. Bu esa “Ushshoq”ning lirik koʻlamini yanada kengaytirib, asarga monumental xarakter baxsh etadi. Shuningdek, cholgʻu joʻrligida qoʻllaniladigan “rezonans” effektlari xonandaning “nola” va “qochirim”larini yanada boʻrttirib, tinglovchiga asarning ruhiy-emotsional yukini toʻliq yetkazib berishga xizmat qiladi.

Ayniqsa, zamonaviy ijrochilik jarayonida mazkur variantlarning sintezi kuzatilmoqda. Bugungi kun xonandalari Toshkent yoʻnalishidagi akademik aniqlikni Fargʻona yoʻnalishidagi shiradorlik va joʻshqinlik bilan uygʻunlashtirishga intilmoqdalar. Bu esa “Ushshoq” turkumi namunalarining nafaqat tarixiy meros, balki doimiy boyib boruvchi, jonli ijrochilik anʼanasi ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa oʻrnida taʼkidlash lozimki, “Ushshoq” variantlarining mavjudligi maqom sanʼatining oʻzgarmas qolip emas, balki ijodiy tafakkur mahsuli sifatida doimiy rivojlanib boruvchi tirik tizim ekanligini isbotlaydi. Ushbu hududiy va individual talqinlarni oʻrganish, nafaqat maqomshunoslikning nazariy bazasini boyitadi, balki yosh ijrochilar uchun milliy ashulachilik sanʼatining eng murakkab qirralarini oʻzlashtirishda metodologik manba boʻlib xizmat qiladi. Maqom ijrochiligidagi anʼana va vorislik tamoyillarini saqlab qolish, ayniqsa, mana shunday murakkab turkum asarlarni chuqur tahlil qilish orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. — Toshkent: Oʻzdavnashr, 1963. (Maqomshunoslikning fundamental asari).
2. Matyoqubov O. Maqomat. — Toshkent: Musiq, 2004. (Maqom nazariyasi va parda tizimi haqida).
3. Yunusov R. Oʻzbek xalq musiqiy ijodi (ilmiy-uslubiy tavsiyalar). 1-qism. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2000.
4. Fitrat A. Oʻzbek klassik musiqasi va uning tarixi. — Toshkent: Fan, 1993. (Tarixiy manba).
5. Akbarov I. Musiq lugʻati. — Toshkent: Oʻqituvchi, 1997.
6. Ibrohimov O. Oʻzbek xalq musiqiy ijodi. — Toshkent: Musiq, 2010.
7. Isʼhoqov B. Maqom ijrochiligi. — Toshkent: Oʻqituvchi, 1995. (Fargʻona-Toshkent yoʻllari boʻyicha amaliy qoʻllanma).
8. Qurbonov M. Maqom saboqlari. — Toshkent: Musiq, 2007.

